

УДК 94:330.34(430)«XIV/XV»

**ЯПОНІЯ ПЕРІОДУ СЕНГОКУ ДЖІДАЙ:
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО,
СОЦІАЛЬНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ**

**JAPAN SENGOKU DZHYDAI PERIOD:
FEATURES OF POLITICAL, SOCIAL AND
ECONOMIC DEVELOPMENT**

Солодкова К. П.,

студентка, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Київ, Україна), e-mail: solodkova07@gmail.com

Solodkova K. P.,

student, Kyiv National University Taras Shevchenko
(Kyiv, Ukraine), e-mail: solodkova07@gmail.com

Аналізуються основні тенденції політичного, соціального та економічного розвитку японського архіпелагу в період з 1467 по 1590 років, що в японській історіографії носить назву Сенгоку джідай, зокрема розглядаються причини постійних війн, селянських повстань та їхній вплив на життя та розвиток країни.

Ключові слова: шьогунат Ашікага, XV–XIV ст., Сенгоку джідай.

The article analyzes the main trends political, social and economic development of the Japanese archipelagos in the period from 1467 to 1590, which in Japanese historiography is called Sangoka Dzhydai, in particular, the causes of constant wars, peasant uprisings and their impact on the life and development of the country are considered.

Keywords: Ashikaga shogunate, XV–XIV cent., Sengoku Jidai.

В XV–XVI ст. Японія пережила період, який в японській історіографії отримав назву *Сенгоку джідай* – «період війни країн», що тривав з 1467 по 1590 роки. Початок цьому періоду поклала так звана смута років Онін – *Онін-но ран* (1467–1477). Називають її інші дати, але, так чи інакше, це був період кризи, коли старі форми та принципи панування зруйнувались, а нові ще не утворились [9, с. 10]. Характерною рисою цієї епохи є поняття *гекокуджьо* («низи перемагають верхи»), коли васали скидали своїх сюзеренів і самі ставали головами кланів. Цей процес наглядно демонструє занепад шьогунату Ашікага [12, с. 104].

Безперервні міжособні війни охопили, по суті, всю Японію. Занепад державних інституцій, неефективність роботи центрального уряду та розвал старої системи господарювання призвели до того, що Японія розпалася на декілька малих незалежних політій.

Ось як описує ситуацію в країні у середині XVI століття один з перших португальських місіонерів у Японії – Луїш Фроїш: «В Японії справжні відносини сеньйора і його васала не дотримуються. Так звана епоха громадянських війн означає, по суті, що воєначальники, вищі та нижчі, воюють один проти одного заради того, щоб отримати для себе більше вигоди і збільшити свою могутність» [4, с. 13].

В епоху Сенгоку японці жили на трьох великих островах Японського архіпелагу – Хонсю, Кюсю і Шікоку. Країна була розділена на провінції (*куні*), провінції складалися з округів (*гун*), а округи – з волостей (*то*). В період ранньої державності

губернатори провінцій (*шюго*) призначалися з числа столичних аристократів, а після приходу до влади військового стану їх місця зайняли керівники великих кланів, які перебували в родинних зв'язках з імператорською сім'єю чи з найсильнішими самурайськими кланами. Наближені до шьогуну воєначальники займали посади у воєнному уряді (*бакуфу*). Зазвичай вони жили спочатку в Камакурі, а потім в Кіото, деякі з них жили в столиці постійно, лише час від часу виїжджали до своїх провінцій, які управлялися намісниками (*шютодай*). У губернаторів, що володіли декількома провінціями, в кожній з них був намісник. З часом вони закріпились на місці, обзавелись власними васалами і створили власну піраміду влади. Коли губернатор втрачав свій вплив, намісники прибирали владу до своїх рук, а нерідко самі ж влаштували змови і скидали колишнього сюзерена [10, с. 5–6].

В середині XVI століття найбільшими землями володіли самурайські сім'ї Шімадзу, Амаго, Морі, Отомо, Мійоші на заході країни і Такеда, Ходзьо, Имагава, Уесуге на сході. Декілька десятків сімей контролювали менші території, від округів до провінцій, їм підкорялись місцеві правителі, які володіли однією чи двома волостями. Така ситуація склалася після декількох десятиліть міжособних війн, початок яким поклала смута років Онін (1467–1477). Вона розпочалась в найближчому оточенні восьмого шьогуну Ашікаги Йошімаси і продовжувалась десять років. Західна і східна коаліції намагалися посадити на місце шьогуну свого ставленика, але після смерті лідерів ворожнеча почала стихати і до 1477 року зійшла нанівець. Але смута років Онін потягнула за собою значні наслідки – вплив центру в провінціях значно впав, і місцеві правителі почали жити за своїми правилами, не дивлячись на столицю. Локальні міжособні війни продовжувались понад 100 років, тому період з 1477 по 1590 роки в японській історії називається Епохою воюючих провінцій (*сенгоку джідай*).

Бакуфу переїхало з Камакура в Кіото в 1338 році. З Ашікаги Такауджі почала своє існування династія Ашікаги, 15 поколінь яких займали найвищі військові посади. Їхнє правління в цілому тривало 237 років. Перша столична резиденція шьогунів Ашікага розташовувалась у кварталі Муромачі, який дав назву цій історичній епосі.

В XIV столітті відвідування столиці було важливою частиною військової служби, і провінційні клани регулярно її несли. Це забезпечувало наявність поряд із шьогуну військової сили і сприяло підтримці порядку. Губернатори, які служили в бакуфу, мали в столиці власні садиби і проводили в них більшу частину свого часу. До середини XV століття ключові посади в бакуфу займали голови військових сімей Хосокава, Хатакеяма, Шіба, Ямана, Акамацу, Ішікі та ін. На відміну від них воєначальники із віддалених провінцій в столиці бували рідко. Як зазначалося вище, ситуація різко змінилась після смуту років Онін – тепер уже не тільки віддалені,

але й ближні військові клани стали все рідше з'являтися в столиці.

Нормальне функціонування олігархічного шьогунату Муромачі трималося на авторитеті шьогуна, який вправно грав на суперечностях різних родів. Проте в ході великої смуги Онін цьому авторитету було завдано непоправної шкоди і центральний уряд почав розпадатися. Причинами смуги стали невирішеність питання про призначення наступного шьогуна, проблеми довкола спадку і головування в роді Шіба й Хатакеяма, а також протистояння шьогунських радників Хосокави Кацумото (1430–1473) та Ямани Содзена (1404–1473), які поступово втягли у протистояння інші дрібніші роди, що зробило життя при шьогунському дворі справжнім пеклом, а цілковита політична анархія посилювалась внаслідок повної державної безпорадності чергового «диктатора» Ашікаги Йошімаси (1449–1473) [11, с. 154]. Воеводи, які зазвичай мешкали у столиці, поступово ліквідували свої столичні садиби і роз'їхались по провінціях. З'являлись вони в столиці вкрай рідко, їхні візити перетворились у велику подію і розділились на два типи – мирні і військові. Перші носили виключно ритуально–етичний характер. Загони з декількох десятків відвідували шьогуна та імператора, дарували подарунки і жертвували гроші. У відповідь отримували підвищення у військовому чи придворному ранзі і грамоту, яка відмічала їхню військову доблесть, а потім поверталися додому.

Після того як в 1192 році влада перейшла в руки військового стану, життя імператорського дому та столичної аристократії сильно змінилось. Японські імператори у світських справах нічого не вирішували і постійно потребували грошей, але зберегли свій сакральний–символічний статус і недоторканість – ніхто не намагався ліквідувати імператорську династію як інститут.

На відміну від, мирних походів на столицю, військові здійснювались за іншими правилами. Один чи декілька союзних кланів збирали війська і йшли до столиці найкоротшим шляхом, воюючи з усіма, хто траплявся на шляху. Ціллю таких походів було встановлення контролю над столицею і отримання за рахунок цього особливого статусу – захисника і покровителя імператорського дому. При цьому благополуччя і безпека шьогуна не завжди гарантувалася; іноді такі походи здійснювали для заміни одного воєнного правителя на іншого. Або, навпаки, для захисту дійсного шьогуна від будь–якої загрози [3, с. 290].

Параліч центрального уряду дав можливість воеводам–магнатам самим визначати політичні пріоритети. Між провінціями та всередині них почалися нескінченні війни за владу та землі. Руйнація виконавчої вертикалі шьогунату та порушення субординації розв'язали руки не лише провінційним воеводам, а й їхнім васалам. Зрада господарів та поява нових лідерів стали буденними явищами, які отримали в японській історіографії загальну назву *текокуджьо* – «низи перемагають верхи».

Непокарані воеводи та перманентність війни сприяли розвитку самоорганізації та самоврядування територіальних громад. Так, 1485 року населення провінції Ямашіро, землі якої були полем бою для володарів сусідніх провінцій, утворили конфедерацію й декілька років успішно відбивали напади ворогів. 1488 року послідовники буддистської Істинної секти Чистої Землі об'єдналися проти гніту роду Тогаші в провінції Кага, захопили край й керували ним самостійно майже століття [5, с. 21].

Загострення міжособних війн різко погіршило і без того важке становище селян: скоротилась площа оброблюваної землі, вводилися нові податки, стягувались нові побори. Все це сприяло збільшенню кількості селянських повстань. Кордони «земельних» повстань розширились до розмірів цілих провінцій, звідси і їх назва: «*провінційні повстання*». Найбільшим із них було повстання в провінції Ямашіро, яке розпочалося у 1485 році. В Ямашіро протягом всього XV століття не припинялася боротьба між окремими князями за більш родючі і краще розташовані землі. У кінці 1485 року селяни масово почали вимагати негайно вивести війська з провінції, припинити війни, повернути колишніх власників захоплених земель, знищити митниці. У 1494 році повстання було придушено урядом через ряд причин, перш за все, через розкол серед повстанців та відсутність зрозумілих цілей боротьби.

Іншою формою селянських повстань були рухи за анулювання боргів торгово–лихварному капіталу, тому вони називались «*повстаннями за ануляцію боргів*».

В XV і особливо в XVI ст. широкого поширення отримали виступи селян під релігійними гаслами. Незадоволеність широких мас населення намагались використати у свої інтересах різні буддійські секти, які активно брали участь в міжособних війнах. Найбільше впливу в цей час серед селян мала буддійська секта «Ікко», тому ці виступи називалися «*Повстаннями Ікко*». Селянські виступи були направлені проти місцевої адміністрації, представники якої збагачувались за їхній рахунок.

Після війн років Онін явно визначилась слабкість військових губернаторів–князів, яким так і не вдалося перетворити провінції, що вони контролюють, на власне володіння. Це було обумовлено також послабленням васальних відносин, зрадою васалів. Лише деякі військові губернатори в центрі пережили війни 1467–1477 років.

Еліта самурайського стану складалася з воєначальників трьох категорій: шюго, шюго даймьо і сенгоку даймьо. Офіційний ранг шюго присвоювався наказом шьогуна, а неофіційні звання шюго даймьо і сенгоку даймьо здобувались на полі бою. Авторитет і вплив воєначальника визначалась двома факторами: чисельністю васалів і площею землеволодіння. В кількісному відношенні більше всього було власників ранга шюго, які контролювали від одного до двох–трьох округів.

До категорії шюго даймьо відносились власники більш великих територій – від декількох округів до провінцій середнього розміру. У найвищій категорії, сенгоку даймьо, входили воєначальники, які володіли найбільш великими землями від однієї до декількох провінцій. Звичайних воєнних губернаторів, що пройшли шлях від шюго до сенгоку даймьо, було не багато, близько десяти на всю країну (Асакура, Такеда, Роккаку та ін.). Постійним джерелом поповнення для цих трьох категорій слугувала велика кількість місцевих правителів самого різного походження (їх називали *куніджінрьошю* або *кунішю*), які пробивались до найвищої станив, виключно завдяки власним якостям, об'єднуючи навколо себе місцевих командирів [10, с. 15–17].

Японське суспільство XVI століття відрізнялося рухливістю станових рамок. У XV–XVI столітті висування із низів багато в чому залежало від особистих якостей людини, ніж у наступну епоху Токугава. Соціальна рухомість і зміна роду діяльності були характерні для всіх прошарків японського суспільства. Селяни регулярно брали в руки зброю, а самураї – мотику. Меч, лук і спис були в кожному селянському домі. Регулярні військові мобілізації, конфлікти з сусідами, колективна самооборона і полювання без них були неможливі. З іншого боку, одним лише військовим ремеслом могли прокормитися лише великі воєначальники, а всім іншим так чи інакше доводилося працювати на землі. Настільки ж розмитим був розподіл на торговців, монахів і рядових самураїв. Соціальне походження людини визначалося родом занять, яким жила його сім'я, тому воїном вважали того, хто народився у сім'ї воїна. А оскільки рід заняття людини протягом життя часто змінювався, то змінювалась і його соціальна приналежність. У сім'ї військових батьківську справу успадковував старший син, а молодші брати, як правило, йшли до монастиря. І навпаки, в кінці кар'єри багато воєначальників знімали з себе обладунки і брили голову. А якщо голова клану помирав, коли старший син не міг замінити його, то один із молодших синів покидав монастир і займав його місце [10, с. 17–18].

В області сімейно-шлюбних відносин в цей час остаточно затвердився патрилокальний шлюб (*йомеірікон*), при якому жінка переходила в сім'ю чоловіка. Жінка втратила своє колишнє відносно високе соціальне положення [7, с. 98].

Однак парадокс періоду сенгоку джідай полягав у тому, що політична роздробленість, міжусобиці, нестабільність ситуації супроводжувалась економічним ростом. Сенгоку даймьо не тільки створювали бойові загоони для захисту свої володіння, але і прикладали багато зусиль для укріплення своєї економічної бази, здійснювали для цього суворий контроль за господарською діяльністю у своїх володіннях. Міжусобні війни змушували їх проявляти турботу про покращення техніки при будівництві замків. Починаючи з періоду сенгоку джідай і протягом XVI століття в Японії спостерігався справжній будівельний бум. Сенгоку

даймьо будували не тільки замки та укріплення навколо них. Оскільки для отримання стабільного урожаю рису необхідно було піклуватися про систему зрошення, тому турботливі даймьо проводили осушення земель, удосконалювали систему зрошення, облаштували берега річок, будували дамби і греблі [9, с. 20–21].

Розвивалося і сільське господарство, використовувалися нові види добрив, постійно з'являлися нові види сільськогосподарських культур. У XV столітті швидко розвивалося рибальство. Технічний прогрес розвивався і в інших галузях господарства. Інтенсивно розвивалася гірнична справа та металургія, які в період Сенгоку були одним із предметів суперництва між даймо [9, с. 23–24].

Що стосується торговців, то вони взагалі не виділялися з військового стану, як в епоху Токугава. Зберігся опис чайної церемонії, що проводили Ода Нобунага і Тойотомі Хідейоші, який дозволяє нам говорити про те, що заможні купці, які були там присутні, мали такий ж статус, як і воєначальники з прибутком від 50 до 100 тисяч коку рису [10, с. 19].

Таким чином, у першій половині XVI століття, внаслідок виродження імператорського двору та занепаду уряду шьогунату Муромачі на території Японії утворилося декілька квазідержав регіональних магнатів та самоврядні політії. Утім, на середину XVI ст. у середовищі японського духовенства і частини магнатерії визріла ідея відновлення японської унітарності, що принесла б суспільству довгоочікуваний мир. Навіть селянство виявилось зацікавленим у встановленні єдиної сильної влади: воно постійно переживало господарське розорення через війни й страждало від зазіхань даймьо, які не обмежувалися ніякими законодавчими законами. Період XV – XVI століть дуже багатогранний. З однієї сторони – політична нестабільність, постійна боротьба за владу, зростання могутності окремих даймьо, які були фактично незалежними і вели самостійно зовнішню політику. З другої сторони – прогрес у сільському господарстві, зміни в соціальній сфері.

Список використаних джерел

1. Богданович, ТА., 2002. 'Очерки из прошлого и настоящего Японии', Москва, 504 с.
2. Горо, Х., 2014. 'Японская империя. История страны самураев', Москва, 137 с.
3. Жуков, АЕ., 1998. 'История Японии. С древнейших времён до 1868 года', Москва, 659 с.
4. Искандеров, АА., 1984. 'Тоётоми Хидзёси', Москва, 447 с.
5. Коваленко, О., 2013. 'Самурайські хроніки: Ода Нобунага', Київ, 960 с.
6. Конрад, НИ., 1980. 'Очерк истории культуры средневековой Японии', Москва, 143 с.
7. Кузнецов, ЮД., 1988. 'История Японии', Москва, 432 с.
8. Ламерс, ЙП., 2012. 'Японский тиран. Новый взгляд на японского полководца Ода Нобунага', Санкт-Петербург, 352 с.
9. Лещенко, НФ., 2010. 'Япония в эпоху Токугава', Москва, 352 с.
10. Прасол, АФ., 2015. 'Объединение Японии. Ода Нобунага', Москва, 432 с.
11. Рубель, В. А., 1997. 'Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність', Київ, 256 с.
12. Теймс, Р., 2009. 'Япония: история страны', Москва, 416 с.

13. Cullen, LM., 2003. 'A History of Japan, 1582–1941: Internal and External Worlds', Cambridge, 357 p.
14. *The Cambridge history of Japan*, Volume 3. Medieval Japan, 2008, New York, 723 p.
15. *The Cambridge history of Japan*, Volume 4. Early Modern Japan, 1988, New York, 860 p.

References

1. Bogdanovich, TA., 2002. 'Oчерki iz proshlogo i nastojashhego Japonii (Essays from the past and present of Japan)', Moskva, 504 s.
2. Goro, H., 2014. 'Japonskaja imperija. Istorija strany samurav (Japanese Empire The history of the samurai country)', Moskva, 137 s.
3. Zhukov, AE., 1998. 'Istorija Japonii. S drevnejshih vremjon do 1868 goda (History of Japan. From ancient times to 1868)', Moskva, 659 s.
4. Iskanderov, AA., 1984, 'Tojotomi Hidzejosi (Toyotomi Hideyoshi)', Moskva, 447 s.
5. Kovalenko, O., 2013. 'Samurajs'ki hroniky: Oda Nobunag'a (Samurai Chronicles: Oda Nobunaga)', Kyi'v, 960 s.
6. Konrad, NI., 1980. 'Oчерk istorii kul'tury srednevekovoj Japonii (Essay on the history of culture of medieval Japan)', Moskva, 143 s.
7. Kuznecov, JuD., 1988. 'Istorija Japonii (History of Japan)', Moskva, 432 s.
8. Lamers, JP., 2012. 'Japonskij tiran. Novyj vzgljad na japonskogo polkovodca Oda Nobunara (Japanese tyrant. A new look at the Japanese commander Oda Nobunaga)', Sankt–Peterburg, 352 s.
9. Leshhenko, NF., 2010. 'Japonija v jepohu Tokurava (Japan in the Tokugawa era)', Moskva, 352 s.
10. Prasol, AF., 2015. 'Ob#edinenie Japonii. Oda Nobunara (Unification of Japan)', Moskva, 432 s.
11. Rubel', V. A., 1997. 'Japons'ka cyvilizacija: tradycijne suspil'stvo i derzhavnist' (Japanese civilization: traditional society and statehood)', Kyi'v, 256 s.
12. Tejms, R., 2009. 'Japonija: istorija strany (Japan: Country History)', Moskva, 416 s.
13. Cullen, LM., 2003. 'A History of Japan, 1582–1941: Internal and External Worlds', Cambridge, 357 p.
14. *The Cambridge history of Japan*, Volume 3. Medieval Japan, 2008, New York, 723 p.
15. *The Cambridge history of Japan*, Volume 4. Early Modern Japan, 1988, New York, 860 p.

* * *